

ПЕТРОЧКО Ж.В.,
доктор педагогічних наук,
професор,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту проблем виховання
НАПН України,
м. Київ, Україна

НОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У ВИКЛИКАХ ЧАСУ

У статті розкрито сутність патріотизму як почуття-цінності, визначено його нові змістові й процесуальні акценти; схарактеризовано алгоритм формування патріотизму та основні шляхи кадрового забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Ключові слова: патріотизм, почуття-цінність, алгоритм формування патріотизму, тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

В статье раскрыто сущность патриотизма как качества-ценности, определено его новые сущностные и процессуальные акценты; дано характеристику алгоритму формирования патриотизма и основных путей кадрового обеспечения национально-патриотического воспитания детей и молодежи.

Ключевые слова: патриотизм, качество-ценность, алгоритм формирования патриотизма, тренинг с национально-патриотического воспитания детей и молодежи.

The article reveals the essence of patriotism as a feeling-value, its new content and procedural emphasis are determined (protection of self-respect and dignity of the Ukrainian people, cultivating of loyalty, ability to define and achieve socially important objectives; acquaintance with famous Ukrainian historical figures, famous artists or athletes-patriots; learning how to formulate own life patriotic credo; forming of business-oriented thinking in favor of Ukraine). Author determined algorithm of patriotism formation (knowledge, understanding, emotional immersion, practical implementation, experience of a patriotic

act) and the main staffing patriotic education of children and young people with the appropriate training for teachers and employees of structural subdivisions of Youth and Sports, representatives of public organizations.

Key words: patriotism, sense-value, algorithm of patriotism formation, training in patriotic education of children and youth.

Під впливом радянської доби, тотальної маніпуляції упродовж багатьох років відбувалося повільне вмирання українського. Це обумовило в сучасних умовах низку складностей, а саме: неодностайність в обговоренні історичного шляху України, її минулого; певну зневіру і пасивність у процесах реформування; зорієнтованість більшою мірою на сторонню допомогу, ніж на власну активність.

Невиправданою безпечністю можна назвати й певну переконаність-позицію, що зміни, здобуті під час і після Революції Гідності, незворотні. Ще досі залишається відкритим ключове для розвитку України питання: котра з двох умовних частин суспільства переважить – менша активна, яка може повести країну вперед і трансформувати, чи навпаки – більша, традиційна і консервативна, яка може розвернути її назад. Відтак, потрібно постійно бути готовими до дій і протидій в ім'я України.

Мета статті: розкрити сутність патріотизму як почуття-цінності, визначити його нові акценти, схарактеризувати алгоритм формування патріотизму та основні шляхи кадрового забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до Батьківщини, народу,

держави та до самої себе. Базовими складниками почуття патріотизму є любов до Батьківщини, народу, держави; діяльнісна відданість Батьківщині; суспільно значуща цілеспрямованість; гуманістична моральність; готовність до самопожертви; почуття власної гідності (за визначенням І.Д. Беха).

У викликах часу саме педагогам, виховникам, наставникам потрібно допомогти дітям, молодим людям відчутти й усвідомити любов до України як найвищу цінність, зрозуміти через таку любов сутність патріотизму.

У контексті зазначеного патріотизм як любов вищого порядку можна розглядати в двох аспектах:

- з одного боку, як сильне емоційне переживання, відчуття прихильності до України, незривний зв'язок з нею (Люблять не за що, а тому, що не можуть не любити). Звідси патріотизм – це відчуття приналежності, бажання відчувати і розуміти корені свого народу, силу свого роду, це милування красою української природи;
- з іншого боку, як любов до українців, оскільки патріотизм, який вчить ненавидіти будь-кого, не є чеснотою.

Українська проблема – відсутність консенсусу у суспільстві, що грає на руку зовнішнім ворогам, сприяє маніпуляції, а також відтерміновує внутрішній поступ нашої країни. Водно-

час без спільної позиції, усвідомлення національної єдності неможливо побудувати сильну націю-державу.

Осердям сучасного національно-патріотичного виховання має стати вироблення переконаності дітей і дорослих, що сила українців в їхній єдності. Така єдність має проявлятися не лише в схожості уподобань, звичаїв, традицій, а в єдності позиції, що Україна – суверенна держава – незалежна у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики.

Для формування відчуття єдності насамперед слід вчити дітей і дорослих: почути аргументи іншого, зрозуміти позицію опонента; виявити толерантність і повагу до співгромадян, працювати у команді, розуміти роль соціальної солідарності й соціального партнерства, усвідомлювати силу єдності власної громади тощо.

З метою усвідомлення важливості єдності потрібно подивитися на Україну як на землю своїх батьків і як на майбутнє своїх дітей. У зв'язку з цим, необхідно поставити перед собою мету – побудувати успішну країну і заможне суспільство.

На зазначеному шляху доцільно рухатися вперед поступально, крок за кроком, ставлячи реальні цілі, формулюючи адекватні очікування. Зокрема, першим завданням у такому поступі є подолання байдужості громадян у ставленні до долі України, її майбутнього.

Разом з тим, для успішної побудови оновленої держави, виховання небайдужих, вільних і водночас упевнених у своїх силах громадян потрібно створювати позитивну перспективу, тобто моделювати і презентувати шляхи виходу з негативних процесів. У цьому плані йдеться про акцентування уваги на кращих зразках успіху і взаємодопомоги, презентування якомога біль-

шої кількості цікавих й ефективних національно-патріотичних заходів чи проєктів.

Безумовно, національно-патріотичне виховання має бути ненав'язливим. Основні його характеристики в сучасних умовах – наскрізність, оптимальне використання потенціалу урочної та позаурочної діяльності, пошук нових технологій, найбільше бажаних і цікавих для сучасних дітей форм і методів роботи; використання мережі Інтернет, активне заохочення і підтримання ініціатив вихованців.

Патріотизм – це почуття-цінність, яке можна формувати, розвивати. Три процесуальні компоненти такого процесу – пізнання, осмислення; емоційне занурення; практичне втілення, досвід національно-патріотичного вчинку. Детальний алгоритм формування цінності патріотизму має наступний вигляд:

1. Чітко роз'яснити дитині, що таке патріотизм.
2. Пояснити значення патріотизму для будь-якої цивілізованої країни світу.
3. Розтлумачити зміст кожного складника патріотизму, навести конкретні приклади відповідних дій знайомих і незнайомих дитині людей за кожним складником.
4. Проговорити значення патріотичних вчинків/дій для дитини особисто, її батьків, знайомих, міста/села тощо.
5. Пробудити інтерес дитини за допомогою спеціально оформленого середовища, кращої української музики, відеороликів, народного фольклору тощо. Виняткове значення має емоційність вчителя/наставника як ключовий чинник у створенні позитивного образу-враження.
6. Попросити дитину пригадати свої

- емоції, переживання, коли вона здійснювала хоча б маленький патріотичний вчинок; запитати, як на вчинок відреагували батьки, друзі.
7. Якщо дитина сама не виявляє ініціативи щодо патріотичного вчинку/дії, запропонувати якусь ідею, можливість участі у заході/проекті, наснажити її.
  8. Створити сприятливі умови, дати конкретне завдання, роль; постійно проговорювати відчуття дитини.
  9. Відзначити успіхи дитини, підтримати її, пояснити значення її патріотичних дій/«добрих справ», закріпити позитивне враження від патріотичного вчинку, зміцнити самоповагу юної особистості, її власну гідність.

У викладеному вище алгоритмі надзвичайно важливим є пробудження і стимулювання у дітей позитивних переживань, емоцій, пов'язаних із національно-патріотичними діями, заходами. Водночас патріотизм не повинен викликати лише сентиментальні емоції – він нині має стати продуктивно-дієвим, закликати до реальних дій, активності.

Змістові акценти національно-патріотичного виховання у викликах часу:

- вчити захищати почуття власної гідності і гідності українського народу;
- культивувати відданість, уміння визначати і досягати соціально значущі цілі;
- більше знайомити з видатними історичними постатями українцями, відомими митцями чи спортсменами -патріотами;
- на таких прикладах вчити дитину формулювати власне життєве патріотичне кредо;
- формувати бізнес орієнтоване мислення на користь України.

Отож, на вістрія слід підняти ідею сучасного самодостатнього українця-державника, який: вільно розмовляє українською мовою і не тільки, визнає свою приналежність до української нації і державотворення, шанує цінності й символи держави; є духовно багатим особистістю; хоче бути господарем своєї землі, яку любить і готовий захищати; якому «є що сказати світові».

Зміст національно-патріотичного виховання чітко окреслено в Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Зокрема, в Стратегії визначено:

а) в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею зміцнення української державності;

б) консолідувати українське суспільство потрібно навколо спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, реформ і державотворення.

Реалізуючи зазначений зміст у практику роботи з дітьми та молоддю, протягом останніх років багато зроблено освітянами, іншими фахівцями соціальної сфери щодо національно-патріотичного виховання. Водночас на часі вельми важливо правильно проаналізувати здобутки, не розгубити навіть дрібні інновації, узагальнити кращий досвід, щоб примножити його у найближчій перспективі.

Для акумулювання національно-патріотичних ініціатив потрібно мати опору, об'єднувальний стержень. При цьому актуально, щоб об'єднання молодих людей відбувалося навколо позитивних ідей, явищ, процесів, ідей українського державотворення. Якщо ж стержень не буде виплавлено спільними зусиллями держави і суспільства, молодь шукатиме альтернативу, об'єднуючись навколо гострих проблем, конфліктів, протистоянь, про-

влади тощо.

Враховуючи міжнародний досвід, створити єдиний суспільний стержень дозволять спільні принципи-цінності національні чи суспільно-державницькі цінності, що лежать у площині патріотизму і громадянськості. Саме вони забезпечуватимуть розвиток української нації через згуртування народу, через усвідомлення твердження «Ми – українці». Такі цінності дозволять об'єднати зміст державних програм, і галузеві пріоритети, стати інструментом партнерства на різних рівнях; окреслити стратегічний курс і тактику дій України. Такі цінності – основа для виникнення і морального прийняття рішень в інтересах народу, нації, держави; кінцева мета, якої прагне людина-патріот.

В Україні національними (суспільно-державницькими) цінностями можуть бути: соборність, самобутність, гідність, воля. Зокрема, *соборність* як єдність, неподільність усіх територій держави передбачає спільну відповідальність і взаємне духовне збагачення та розвиток; *самобутність* – це національна неповторність, оригінальність, яка проявляється окремою особистістю чи групою у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, прагненнях, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки; *воля* – це здатність (дар), намір або кероване намагання, міцне прагнення досягти мети; рішучість і сила особистості владно завершити справу; самоконтроль і незалежність, свобода дій; *гідність* українського народу – результат самоповаги, що викликає повагу інших народів, це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві.

Із втратою державності часів Княжої Доби, українці століттями виборювати свою самобутність, яка кристалізувалася не лише в плеканні української мови і культури, але й у міжетнічних симбіозах на теренах України, які теж були унікальними і неповторними. Однак через незахищеність власної і національної гідності українців країна застрягла на половині дороги між радянським тоталітарним минулим і вільним європейським майбутнім. Щоб вирватися із цієї невизначеності, українці отримали шанс – Революцію Гідності.

Нині цінності (соборність, самобутність, гідність, воля) знайшли відображення у Постанові Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» від 23.02.2017 р. № 1908-VIII. Такі цінності дозволять сформувати «українську сутність» громадян, а отже, розтлумачення їх змісту і значення – справа загальнодержавна, різнорівнева.

Враховуючи зазначене, першочерговим кроком нині є кадрове забезпечення процесу національно-патріотичного виховання дітей та молоді, що можливе шляхом навчання фахівців за допомогою сучасних інтерактивних форм і методів роботи.

Прикладом інтерактивного навчання може слугувати чотириденний тренінг з національно-патріотичного виховання для педагогічних працівників «З Україною в серці» та триденний тренінг для представників структурних підрозділів із питань молоді та спорту, представників громадських організацій, інших фахівців соціальної сфери «Окрилені Україною». Такі тренінги проводяться в Україні з кінця 2015 р. за програмами, розробленими і апробованими Інститутом проблем

виховання НАПН України.

Саме тренінги через ігрові прийоми, зовнішній і внутрішній діалог, динамічне спілкування, спостереження за реакція і намірами інших, самоаналіз власних сумнівів і можливостей, відпрацювання конкретних вправ дозволяють наповнювати патріотизм особистісним змістом.

Визначення змісту програми тренінгу обумовлено такими позиціями:

1. Важливо чітко окреслити сутність і схарактеризувати складники патріотизму, аби не підмінювати поняття;
2. Потрібно знати ризики і розуміти нові акценти національно-патріотичного виховання, аби усвідомлювати виклики сучасності і протидіяти маніпулюванню;
3. Слід усвідомлювати, що результат національно-патріотичного виховання значною мірою визначатиметься використанням доцільних методів і сучасних форм роботи, аби формувати у дітей образ враження.
4. Необхідно, щоб національно-патріотичне виховання стало відповідальною діяльністю різних державних структур, а не обмежувалося лише освітою. До цього процесу варто активно залучати різних партнерів й водночас розгорнути інформаційне поле обміну напрацьованими кращими сучасними технологіями, аби не дублювати один одного й раціонально використовувати ресурси.

Зазначене знайшло відображення у змістових блоках програми: патріотизм як суспільна та особистісна цінність; виклики, загрози і нові акценти національно-патріотичного виховання; партнерство у національно-патріотичному вихованні; технологічне забезпечення національно-патріотич-

ного виховання; участь в житті суспільства як вияв громадянсько-патріотичної позиції.

Оптимальні умови для інтерактивного навчання мають позашкільні навчальні заклади. У багатьох таких закладах, як правило, створено народознавчі чи краєзнавчі світлиці, функціонують різноманітні гуртки і музеї національно-патріотичного змісту, школи ремесел. Творчі роботи дітей, особлива атмосфера створюють сприятливе середовище сильного позитивного емоційного занурення у проблему, що надзвичайно важливо для інтеракції.

Проведення тренінгів на базі позашкільних навчальних закладів для представників різних галузей дозволяє:

- готувати координаторів процесу національно-патріотичного виховання дітей та молоді, які розуміють ресурси і можливості інших організацій, установ;
- створювати міждисциплінарні команди підготовлених фахівців, тренерів, які можуть за допомогою каскадного способу працювати на місцях;
- забезпечити єдину концептуальну лінію навчання, обговорити спільні підходи до відповідної діяльності; визначити змістові акценти навчання різних спеціалістів;
- збагатити власний досвід кращими практиками й популяризувати свої знахідки, проекти;
- гарантувати реальне партнерство, що сприяє консолідації зусиль і суспільній солідарності на різних рівнях.

Загалом від квітня 2015 до квітня 2017 р. науковими співробітниками Інституту проблем виховання НАПН України проведено більше 25 тренін-

тів у різних регіонах України (міста Київ, Севєродонецьк (Луганська обл.), Святогірськ (Донецька обл.), Херсон, Запоріжжя, Одеса, Кропивницький, Кривий Ріг та інші).

Проїшли навчання і отримали сертифікат близько 500 учасників з усіх регіонів України. 73 особи стали тренерами з національно-патріотичного виховання й отримали відповідне відношення державного звання. У квітні 2017 р. в м. Крижопіль Вінницької області відбулося засідання Першої всеукраїнської школи тренерів з національно-патріотичного виховання, які пройшли навчання за програмою «З Україною в серці».

Створення системи навчання з питань національно-патріотичного виховання – важливе питання, оскільки має місце суспільна потреба розгорнути різномірну систему навчання педагогів, молодіжних лідерів, а також тих, хто працює з молоддю, аби: розібратися у суспільно-державницьких цінностях, сутності й складових патріотизму та громадянськості; проаналізувати

власні тривоги й застереження, разом знайти відповіді на гострі запитання; зустріти однодумців, знати координаторів і партнерів; наснажитися на нові національно-патріотичні ініціативи.

Таким чином, нове осмислення патріотизму дозволяє усвідомлювати сутність патріотизму як почуття-цінності, що виражається у ставленнях до Батьківщини, народу, держави та себе особисто, а нові змістові й процесуальні акценти дають змогу зрозуміти діяльнісно-продуктивний характер патріотизму в сучасних умовах. Доведено, що ефективним шляхом кадрового забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді є використання інтерактивних тренінгових технологій. Наголошено, що нині актуальність національно-патріотичного виховання не зменшується, адже у вирі подій і суспільних змін доцільно пам'ятати: ціна питання – безпека України, її територіальна цілісність, свобода і вибір дітей, гідність українців і гідність нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб./І.Д.Бех, В.І.Кириченко, Ж.В.Петрочко. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с. Видання 2-ге, змінене.
2. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді) : посіб./ Ж.В.Петрочко, В.І.Кириченко. – Харків : Видавець Панов А.М., 2016. – 134 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bekh, I., I. Kyrychenko, V. & Petrochko, Zh. (2016). Z Ukrainoiu v sertsі (treninh z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditey ta molodi) [With Ukraine in the heart (training on national-patriotic education of children end youth)]. Kharkiv: dr. Madryd.
2. I. Kyrychenko, V. & Petrochko, Zh. (2016). Okryleni Ukrainoiu (treninh z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi) [Bewinged by Ukraine (training on national-patriotic education of youth)]. Kharkiv: Panov A. M.